

DOI: <https://doi.org/10.12775/BFEGZ.2022.013>

Olga Gitkiewicz, *Krahelska. Krahelskie*, Wydawnictwo Dowody na Istnienie, Warszawa 2021, ss. 336

Nakładem Wydawnictwa Dowody na Istnienie w ramach Serii Reporterskiej ukazała się książka pt. *Krahelska. Krahelskie* autorstwa Olgi Gitkiewicz, reporterki i redaktorki, felietonistki miesięcznika „Znak”, nominowanej do Nagrody Literackiej Nike 2018. Książka poświęcona jest historii trzech kobiet o tym samym nazwisku – Halinie, Wandzie i Krystynie Krahelskim.

Według słów autorki: „Trzy kobiety, jedno nazwisko, zbliżone lata aktywności, ta sama klasa społeczna. Mylono je, dopisywano nieistniejące pseudonimy, litery w nazwisku, przypisywano nie ich intencje, mieszano szczegóły biografii, jeden życiorys rozpisywano na trzy albo – częściej – trzy zlepiano w jeden”.

Kim były bohaterki książki?

„Halina Krahelska, legendarna inspektorka pracy, działaczka społeczna i komunistka. Kwestionowała każdy system, nikomu się nie kłaniała” – tak określa ją autorka.

Urodziła się 12 V 1886 r. w Odessie, była córką Jana Śleszyńskiego, profesora matematyki i Heleny z Augustynowiczów. Od 1908 r. należała do Polskiej Partii Socjalistycznej – Frakcji Rewolucyjnej. W latach 1912–1917 przebywała na zesłaniu m.in. na Syberii. Po rewolucji lutowej i obaleniu caratu powróciła do Odessy i w 1918 r. wstąpiła do Polskiej Organizacji Wojskowej. W 1919 r. przyjechała do niepodległej Polski. Działaczka społeczna i polityczna. Przez kilka lat była zastępcą Głównego Inspektora Pracy, zajmując się systemem ochrony pracy i opieki społecznej, zwłaszcza ochro-

ną macierzyństwa i zdrowia kobiet pracujących i pracowników młodocianych. Członkini Ligi Obrony Praw Człowieka i Obywatela. Od 1933 r. związana była z grupą literacką „Przedmieście” – publikowała wiersze i beletrystykę, ale także opracowania naukowo-społeczne. We wrześniu 1939 r. uczestniczyła w obronie Warszawy jako komendantka Obrony Przeciwlotniczej na Mokotowie. Członkini konspiracji w Wojskowym Biurze Historycznym i Biurze Informacji i Propagandy Komendy Głównej ZWZ-AK. W 1941 r. potrącona przez niemiecki samochód wojskowy straciła nogę. Niosła wtedy ważne meldunki i mimo cierpienia udało jej się je dostarczyć, za co odznaczono ją Krzyżem Walecznych. Autorka broszury *Oświęcim – pamiętnik więźnia*, opartej na wspomnieniach Władysława Bartoszewskiego. W lipcu 1944 r. została aresztowana przez Gestapo, a następnie uwięziona w obozie koncentracyjnym w Ravensbrück, gdzie zginęła lub zmarła w kwietniu 1945 r. Dwukrotnie zamężna, matka trójki dzieci.

„Wanda Kraheńska, zamachowczyni z dobrego domu, stała na balkonie w peruce, gdy ulicą jechał powóz carskiego namiestnika” – to krótkie podsumowanie autorki.

Urodziła się 15 XII 1886 r. w Sawejkach (gmina Niedźwiedzica) k. Lachowicz, była córką Aleksandra Dominika, uczestnika powstania styczniowego, właściciela folwarku Mazurki i Jadwigi z Jerzykowiczów. W 1906 r. przystąpiła do Organizacji Bojowej PPS i w sierpniu tego roku wzięła udział w nieudanym zamachu na generał-gubernatora warszawskiego Gieorgija Skafona. Aresztowana we wrześniu 1907 r., w lutym 1908 r. została postawiona przed sądem i uniewinniona. Po zwolnieniu studiowała m.in. w Szkole Sztuk Pięknych dla kobiet M. Niedzielskiej w Krakowie i we Florenckiej Akademii Sztuk Pięknych. Od 1915 r. mieszkała w Krakowie, pracowała w Biurze Prasowym Naczelnego Komitetu Narodowego oraz uczestniczyła w działaniach PPS. Po odzyskaniu niepodległości uczestniczyła w działalności oświatowej PPS. W listopadzie 1921 r. wraz z Janem Durko i Januszem Korczakiem została współzałożycielką Towarzystwa „Nasz Dom”. Od 1921 do 1932 r. przebywała wraz z mężem Tytusem Filipowiczem na placówkach dyplomatycznych w Finlandii, Belgii i Stanach Zjednoczonych. Po rozwodzie podjęła w 1932 r. pracę w Polskiej Agencji Telegraficznej. W latach 1935–1939 była redaktorką naczelną stworzonego przez siebie miesięcznika „Arka-dy”. W 1933 r. była współzałożycielką i członkinią zarządu Towarzystwa Przyjaciół Artystycznego Rękodzieła Wsi. Podejmowała również działalność w organizacjach społeczno-politycznych, m.in. w Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet i Polskim Zjednoczeniu Kobiet Pracujących Zawodowo. We wrześniu 1942 r. wraz z Zofią Kossak-Szczucką powołała – przy wsparciu Delegatury Rządu na Kraj – Społeczny Komitet Po-

mocy Ludności Żydowskiej, znany jako Komitet im. Konrada Żegoty, który działał do grudnia 1942 r. Chociaż nie weszła w skład działającej od grudnia 1942 r. Rady Pomocy Żydom „Żegota”, udzieliła wsparcia ok. 60 podopiecznym Związku Syndykalistów Polskich. Pomagała też rodzinie Rosenbergów z Łodzi oraz lekarce z Lipców Schwarcowej, która uciekła z Umschlagplatzu w Warszawie. Po wojnie pracowała w Wydziale Propagandy Biura Odbudowy Stolicy, potem w Centralnym Zarządzie Sztuk Plastycznych i Wystaw w Ministerstwie Kultury i Sztuki. W październiku 1945 r. wraz z Wandą Moszczeńską założyła miesięcznik „Skarpa Warszawska: pismo poświęcone odbudowie stolicy – miasta i człowieka” (przekształcony w tygodnik „Stolica”). W 1956 r. wraz z Wandą Telakowską była założycielką i redaktorką czasopisma „Projekt”. Zmarła w lutym 1968, została pochowana na Starym Cmentarzu na Służewie w Warszawie. Odznaczona m.in. Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Medalem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”. Dwukrotnie zamężna, miała syna.

„Krystyna Kraheńska użyczyła twarzy i ciała pomnikowi warszawskiej Syrenki i jak syrena była dzielna i jasna, a żaden dom nie był jej domem” – tak opisuje jednym zdaniem ostatnią bohaterkę autorka.

Urodziła się 24 III 1914 r. w Mazurkach k. Baranowicz, była córką Jana Kraheńskiego, inżyniera, starosty i wojewody poleskiego oraz Janiny Bury, biologa. Była bratanicą Wandy Kraheńskiej. Od roku 1928 r. członkini ZHP. Przed wojną studiowała na Wydziale Humanistycznym UW. Była autorką wielu wierszy i piosenek. Kilkakrotnie wykonywała pieśni regionalne przed mikrofonami Polskiego Radia w Wilnie i Warszawie. W latach 1936–1937 pozowała Ludwice Nitschowej do pomnika Syreny. We wrześniu 1939 r. działała w ramach obrony cywilnej Warszawy. Od grudnia 1939 r. w konspiracji w ZWZ, była łączniczką i kurierką do specjalnych poruczeń na teren Nowogródziny. W latach 1943–1944 pracowała jako pielęgniarka w szpitalu powiatowym we Włodawie. Jako sanitariuszka jeździła do oddziałów partyzanckich i szkoliła dziewczęta do służby sanitarnej. W powstaniu warszawskim jako „Danuta” była sanitariuszką 1108 plutonu w 3. szwadronie I dywizjonu „Jeleń” 7. pułku Ułanów Lubelskich AK. 1 sierpnia, podczas prowadzonego przez pluton ataku na budynek Domu Prasy przy ul. Marszałkowskiej 3/5, w momencie ratowania ранego kolegi została trzykrotnie postrzelona w klatkę piersiową, zmarła 2 sierpnia. Została pochowana w ogródku domu przy ul. Polnej 36. Po wojnie jej zwłoki ekshumowano i przeniesiono na Stary Cmentarz na Służewie. Na nagrobku wyryto pierwszą zwrotkę jej najbardziej znanej piosenki „Hej, chłopcy, bagnet na broń”, napisanej w 1943 r. dla żołnierzy „Baszty”. Pośmiertnie awansowana do

stopnia plutonowego Armii Krajowej oraz odznaczona m.in. Krzyżem Walecznych i Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami. Po wojnie wydano dwa zbiory jej wierszy i piosenek. Krystyna Kraheńska jest patronką medalu ustanowionego i nadawanego przez Zarząd Główny Towarzystwa Przyjaciół Warszawy: „Odznaka Honorowa im. Krystyny Kraheńskiej – Pamięci Powstania Warszawskiego” przyznawana „za ocalenie od zapomnienia bohaterstwa żołnierzy i ludności cywilnej w Powstaniu Warszawskim 1944 r.”

Prezentowana książka nie jest klasyczną biografią, jest jednocześnie reportażem z elementami eseju. Autorka przeplata życiorysy najpierw dwóch bohaterek, potem trzech. Życiorysy nakładają się, czytelnik może się w nich pogubić, do czego przyznaje się także sama autorka. Nieustannie, na bieżąco komentuje zebrane materiały, prowadzi dialog ze swoimi bohaterkami i z czytelnikami, z którymi dzieli się swoimi licznymi przemyśleniami. Przenikliwie i z sympatią.

Losy bohaterek są odzwierciedleniem losów kobiet żyjących w okresie, kiedy ich życie było często „dodatkiem” do życia mężów, ojców, narzeczonych. Plany i ambicje bohaterek zderzały się niejednokrotnie ze ścianą – ze środowiskiem, które starało się te ambicje negocjować. Książka jest hołdem nie tylko dla trzech opisanych w niej bohaterek, ale dla wszystkich kobiet, które walczyły o możliwość realizacji swoich celów.

Książka zawiera bogatą bibliografię i wykaz źródeł.

Dorota Kromp